

KAI KURIE TEISINĖS VALSTYBĖS SANTVARKOS BRUOŽAI SENOVĖS
GRAIKŲ MITOLOGIJOJE

Mantas Varaška *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4546
Elektroninis paštas maindos@one.lt*

Pateikta 2006 m. spalio 26 d., parengta spausdinti 2007 m. kovo 7 d.

Santrauka. Straipsnio analizė susijusi su teisinės valstybės idėjų ištakų paieška. Naujųjų laikų mąstytojų idėjų ir jų pirmtakų – antikos filosofų – indėlis į dabartinę teisinės valstybės viziją yra neginčijamas. Vis dėlto autorius abejoja, ar jis pakankamas samprotaujant apie modernios teisinės valstybės koncepcijos kilmės pradmenis.

Moksliniame darbe pateikti tie senovės graikų mitologijos fragmentai ir juos nagrinėjusių mokslininkų samprotavimai, kurie, autoriaus nuomone, ryškiausiai atspindi senovės graikų požiūrį į valstybės sampratą. Nagrinėjamų mitų nuostatas autorius drįsta traktuoti kaip neabejotinas prielaidas, kažkada lėmusias jas pripažinusių polių viešąją tvarką.

Minėtas analizės objektas pasirinktas siekiant įvertinti, ar senovės graikų religijoje valstybingumo matas turėjo požymius, artimus **šiandienos teisinės valstybės bruožams**: valdžių padalijimo principui, teisės viršenybei bei visuomenės sutarčiai. Be abejo, nagrinėjamos toli gražu ne visos teisinės valstybės sąvokos charakteristikos, o ir paminėtųjų tyrinėjimas veikia laikytinas jų analizės pradmenimis negu išbaigtais vertinimais. Pažymėtina ir tai, jog ne visi senovės graikų idealizuoti tų laikų teisinės valstybės požymiai sutapo su šiandieniniais jos atitikmenimis, todėl pasirinkti tik tie bruožai, kurie yra būdingi tiek senovės graikų, tiek šiandienos moksle apibūdinamai teisinės valstybės sąvokai.

Atsižvelgus į pasirinktos temos nagrinėjimo spektrą, išvados yra gana nuosaikios. „Išgryninęs“ pasirinktų mitų fabulas iki galimų antikinės teisės konstrukcijų autorius pripažįsta, jog pasirinkti šiandieninės teisinės valstybės kriterijai senovės graikams buvo itin svarbūs. Be abejo, tai nereiškia, jog polių teisinėje tikrovėje jie buvo ir tokie pat realūs. Vis dėlto istorijos palikti paminklai ir rašytiniai įrodymai rodo ryžtingą graikų siekį laikytis religinių orientyrų. Būtų teisinga antikinę mitologiją laikyti viena iš svarbiausių prielaidų, leidusių Heladoje susiformuoti tokiems valstybiniais dariniams, kurių tvarka tapo pirmą kartą demokratijos židiniu.

Pagrindinės sąvokos: visuomeninė sutartis, teisės viršenybė, konstitucija, teisingumas, valdžių padalijimas, valdžių pusausvyra.

IŽANGA

Samprotaudami apie teisinės valstybės sąvoką, neišvengiamai susiduriame su teisės viršenybės, visuomenės sutarties ir valdžių padalijimo idėjų įgyvendinimo teoriniais ir praktiniais aspektais. Pažindami jų turinimą, dažniausiai kalbame apie švietimo epochos atstovų: Bentamo, Loko, Monteskjė, Didro, Voltero, Ruso, Austino, Medisono, Adamso, Franklino, ir daugelio kitų

mąstytojų darbus. Antikinės minties indėlių vertinime probėgšmiai, lakoniškai paminėdami Platono, Aristotelio, Tucidido, Sokrato, Lukiano, Cicerono, Polibijaus, Plinijaus veikalus. Nusigręžiamo ir nuo senovės graikų mitologinio palikimo, kuris iš pirmo žvilgsnio pernelyg tolimas ir abstraktus siekinys teisinių samprotavimų poreikiams. Ar taip yra iš tikrųjų?

Nuoseklios antikinės mitologijos studijos, be abejo, vertingos daugeliu žmogiškosios veiklos lavinimo aspektų. Antikinio dievnamio paveldas įkvepia estetus, filosofus, menininkus, literatus, architektus, matematikus, politikus, verslininkus ir netgi ekologus. Dėsninga

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedros lektorius

klauti: ar jos praverstų teisininkui, ypač tokiam, kurio netenkina šiandieninė teisės doktrinoje nusistovėję stereotipai, tokiam, kuris nepasikliauja, regis, nediskutuotinomis teisės aksiomomis?

Atsakymas dvejopas¹. Viena vertus, antikinėje mitologijoje bergždžia ieškoti formaliosios teisinės minties pėdsakų. Kita vertus, niekas nedraudžia skaityti „tarp eilučių“ ir jas interpretuoti. Pasirinkus hermeneutinės analizės būdą, atkaklaus tyrinėtojo galų gale laukia malonūs atradimai.

Ši apžvalga apibūdintina kaip mažytė pažintinė ekskursija po antikinės mitologijos platybes ieškant minėtų teisinės valstybės idėjų ištakų. Jos atsiradimą paskatino nedrausios autoriaus dvejonės žiniomis, įgytomis pirmaisiais teisės mokslo studijų metais. Bėgant laikui abejonės stiprėjo ir virto principiniais klausimais. Ar juos pavyko išgvildinti, tesprendžia skaitytojas.

DIEVIŠKOJI TEISĖ – ŽMONIŲ TVARKAI

Senovės Graikijos kultūrinio palikimo šaltiniai pasklidę kur kas didesnėje pasaulio geografinėje erdvėje, nei ta, kurią regime šiandiniame politiniame žemėlapyje. Prieš 3000–2400 metų kilęs achajų/dorėnų genčių intelektualinės, meninės, kultūrinės minties suklestėjimas apėmė ne tik Balkanų ir Peloponeso pusiasalius, bet ir Mažąją Aziją (Troja, Halikarnas, Miletas, Efesas), Kretą (Knosas, Kidonija), Juodosios jūros pakrantę (Chersonas, Temiscyrija, Chalkidonas), Finikiją (Sidonas, Tyras), Egėjo jūros salynus (Naksas, Rodas, Lemnas), galiausiai – Apeninų pusiasalį (Sirakūzai)².

Be abejo, įsivaizduodami bendrą antikinio pasaulio dydį, galėtume sakyti, kad susiduriame su valstybe, ne ką mažesne nei imperatorių Kinija ar faraonų Egiptas³. Tačiau minėti regionai ir miestai, teisėtai pretenduojantys į antikos kultūrinio paveldo šaltinio vardą, niekuomet neturėjo vientisos valstybingumo istorijos. Tai buvo savarankiški politiniai vienetai, savo metu pasiekę karinės ir ekonominės galios apogėjus: pakankamą ilgesniam laikui užtikrinti politinį suverenumą, tačiau per menką, jog galėtų užkariauti didumą kaimynų valdų.

Antikinio pasaulio subtili galybė ir gerovė slypėjo sąjungose tarp polių kartu ginantis nuo klajojančių genčių bei persų užpuolimų. Susitarimų ir partnerystės idėjomis buvo grįstos senovės helenų didžiosios šventės ir kultūriniai renginiai. Panatenajos, dionisijos, misterijos, olimpiados, nemėjos, istmijos, pitijos, mūsajos iš įvai-

¹ Štai R. A. Posner išsamiai argumentuoja grožinės literatūros arba „neteisinės informacijos“ sąsajas su jurisprudencijos problemomis. Minėto autoriaus pasirinkti pavyzdžiai (tragedijos „Hekabė“, „Antigonė“) neabejotinai atspindi antikinės mitologijos vertingumą. Plačiau žr.: R. A. Posner. Jurisprudencijos problemos. – Vilnius, 2004. P. 330; 331–334.

² Davies N. Europa. Istorija. – Vilnius, 2002. P. 125; Blainey G. Labai trumpa pasaulio istorija. – Vilnius, 2006. P. 65.

³ Minimos tik tos geografinės sritys, iš kurių, anot padavimų, kilo absoliuti dauguma mitologinių būtybių ir kurių erdvę užpildė senovės Graikijos dievų panteonas. Tokie graikiški miestai kaip Chodžentas Turkestane, Aleksandrija Kandagare, Saguntas Valensijoje ar Bucefalas Pendžabe neminimi, nors jie antikos kultūrinio paveldo paplitimą išplečia iki metaerdvės: 7000 km platumos nuo Pirėnų pusiasalio iki Vidurio Azijos.

riausių kraštų sušaukdavo geriausius atletus, aktorius, mąstytojus ir aoidus. Neabejodami, kad graikų ekonominį, politinį ir meninį solidarumą siejo bendras tikėjimas, pajuntame poreikį jį pažinti.

Kiekviena religija atspindi tas idealistines asmens ir visuomenės nuotaikas, kurių link keliaujama per amžius, nes tobulybė, kasdien vis rafinuočiau suvokiama žmogaus protu, nuolatos išlieka nepasiekiamu dvasiniu horizontu.

Religija – tai kartu ir įsivaizduojamos žmogiškosios tvarkos (arba teisės) siekiamybės pagrindas. Kuo turtingesnis kultūrinis, intelektualinis ir etinis visuomenės pradas, tuo įstabesnis jų sukurtas ir puoselėtas mitologinis lobynas. Antikinio dievnamio avanscena – vienas didis dievų ir žmonių miestas.

Plačiąja prasme ši iliuzija skatino helenų troškimą gyventi tokia pasaulyje, kuris kompromisiniais saitais vienytų margaspalves ir gležnas Egėjo jūros regiono politines publikas. Esminis postūmis pasiektas regioninius kultus unifikuojant ir sutelkiant į vieną dvasinių vertybių skalę. Joje sau deramą vietą rado ir dievai (Apolonas – Delfai, Demetra – Eleusinas, Atėnė – Atėnai, Dionisas – Trakija, Panas – Argolidė), ir didvyriai (Minojas – Kreta, Pelopas – Peloponesas, Heraklis – Epiras, Kadmas – Bojotija)⁴. Per amžius vykusią religinių kultų implementaciją vainikavo neturintis sau lygių politeistinis panteonas, kurio struktūroje knibždėjo tūkstančiai vietinių ir universalių dievybių. Vienu požiūriu dievų klanai simbolizavo helenų kooperatinės valdymo gerovės kvintesenciją, kitu – įtvirtintos visuomeninės tvarkos pagrindimą.

Hesiodo poemoje „Darbai ir dienos“ pateiktas penkių žmonijos amžių epas taikliausiai atspindi helenų požiūrį į save kaip mitologinio pasaulio sudedamąją dalį. Anot jų, pirmosiose kartose buvo pasiekta būties harmonija ir pilnatvė. Tačiau ilgainiui gyvenimas ėmė blogėti. Paskutinioji – penktoji žmonijos karta, prie kurios helenai priskyrė ir save, buvo nelaimingiausia iš visų.

Tokiu būdu helenų idealistinis požiūris į praeitį ir tragiškai estetiškas – į dabartį⁵ lengvai paaiškinamas. Deja, bet kokia praeitis, įskaitant pačią gražiausią, ilgainiui tampa kintančios visuomenės „prokrusto lova“. Ši metafora puikiausiai tinka apibūdinti pačią senovės graikų visuomenę, deja, iš šios „lovos“ visu ūgiu taip ir nepakilusią bei pražuvusią kartu su ja.

Siaurąja prasme antikinė mitologija suponavo idealios polio organizacijos paieškas. Dieviškojo pasaulio padavimuose įkūnytos idėjos apie viešpatavimo galių padalijimą, jų decentralizavimą ir institucionalizavimą turėjo padėti siekti tokios pat darnos ir žemiškajame valdyme. Apibendrinus pavieniams olimpiečiams dedikuotus mitus, išgirstame dieviškosios politėjos pagiriamąją epitafiją.

Geriausiai žinomi antikos dievai – olimpiečiai, su Dzeusu priešakyje drauge valdantys pasaulį: dangų,

⁴ Kunas N. Senovės Graikijos legendos ir mitai. – Kaunas, 1984. P. 3–5; 25–27; Beresnevičius G. Religijų istorijos metmenys. – Vilnius, 1997. P. 160–161.

⁵ Beresnevičius G. Religijų istorijos metmenys. – Vilnius, 1997. P. 175.

vandenį ir žemę. Regis, samprotavimai apie valdžių padalijimo ir konsensuso idėjas Helados mitologijoje turėtų sietis būtent su šių dievybių santalka, tačiau, teatrei pė dėmesį į olimpiečių kartą, mes konstatuotume tik šių idėjų būtį, tačiau ne jų priežastines šaknis. Tam, kad suprastume, **iš kur atsirado ši tvarka**, turime grįžti į pradžių pradžią – į Hesiodo „Teogonijos“ pirmąsias eilutes⁶.

TEISINĖS VALSTYBĖS IDĖJŲ UŽUOMAZGOS TEOGONIJA ARBA TVARKOS PAGRINDIMAS

„Iš pradžių buvo amžinas, beribis, tamsus Chaosas – gyvybės šaltinis. Viskas atsirado iš Chaoso – visas pasaulis ir nemirtingieji dievai“⁷. Begalinis Chaoso kūrybingumas lėmė dinamišką nemirtingų dievybių evoliuciją. Iš Chaoso kyla lygios pirminės **dievybės – sferos**. Taip atsiranda dvi gyvybinės terpės: žemė – Gaja, dangus – Uranas. Jose gimsta **dievybės – stichijos**, tokios pat gaivališkos, kaip ir pats Chaosas. Vienu metu atsiranda naktis – Niuktė ir diena – Hemera, tamsa – Erebas ir šviesa – Aiteras, mirties bedugnė – Tartaras ir amžinoji, viską atgaivinanti meilė – Erotas.

Atrodytų, iš Chaoso susidaręs materialus pasaulis turėtų tą pačią akimirką iš karto ir žūti, siautėjant stichijoms. Tačiau šios gimsta iš karto suporuotos ir lygios (tarsi tezės ir antitezės, susiliejančios į sintezę), o tokia jų padėtis leidžia rasti pirmosioms pasaulio duotybių pusiausvyroms. Chaosas įkvepia Urano ir Gajos sąjungą. Iš jos gimsta titanai, įkūnijantys sferų fizinę galią ir nenuilstamą tvermę. Jie suteikia gyvybę kalnams, upėms ir jūroms. Taip atsiranda Gamta. Graikų mitologijoje Gamtos pasaulis ir pagrindiniai jo dėsniai idealizuojami ir laikomi dieviškosios (visuomeninės) tvarkos pavyzdžiu, tačiau Gamtos jėgų harmonija įsivaizduojama ne kaip vieno viešpaties kūrinys, o kaip atskiras stichijas ir reiškinius simbolizuojančių dievybių santalka.

Energingieji titanai sukuria tarpines stichijas, sustiprinančias ryšį tarp pasaulio pradų. Taip atsiranda pirmosios daugiatarės dievybių sistemos, jau atspindinčios elementariausius valdžių ir įtakos padalijimo bruožus. Štai Chaoso pagimdyta diena – Hemera ir naktis – Niuktė įkūnijo pirminį šviesos ir tamsos kaitos principą, tačiau ši pusiausvyra negalėjo paaiškinti dienos arba nakties ilgėjimo arba trumpėjimo priežasties. Senovės graikai metų periodiškumą bei dienos arba nakties ilgumą manė esant priklausomą nuo titanų gyvybinės veiklos, todėl titanų Hiperiono ir Tėjos pagimdyti saulė – Helijas ir mėnulis – Selenė šį principą subtiliai papildė. Saulės ir mėnulio laidas užtikrino dar viena posiste-

⁶ Mitologijos „klasikoje“ (Hesiodas, Homeras, Aischilas, Sofoklis, Ovidijus) ir dabartinėje religijotyros literatūroje (A. Cotterell, R. Schwab, R. Girard, M. Detienne, J. P. Vernant, O. Kunas, A. J. Greimas, A. Veličkienė, G. Beresnevičius) minimi keli antikinės mitologijos raidos scenarijai. Mes neanalizuosime jų skirtumų ir vietos antikinės religijotyros moksle, nes tai nėra tikslinga atskleidžiant apžvalgos temos problematiką. Dėl savo turiningumo ir konceptualumo pamatinu analizės veikalui pasirinkta Hesiodo „Teogonija“ bei ją vertinančių nūdienos religijotyrininkų atsiliepimai.

⁷ Hesiodas. Teogonija. – Vilnius, 2002. P. 15.

mė – tų pačių titanų pagimdyta aušros deivė Eos ir vakaro deivė Hespera. Šios dievybės tapo trečiuoju kūrybingu duetu, galutinai nulėmiančiu dienos ir nakties kaitos tikroviškumą.

Gimus titanams pasaulyje atsiranda pirmoji dievų šeima, mitologijoje atspindinti archajiškiausias helenuų šeimyninio gyvenimo tradicijas bei pavaldumo santykius. Mitologiniai veikėjai „žmoniškėja“, o jų laukinių stichiškumą keičia antropomorfiškas emocionalumas, lemiantis asmeninės psichikos užuomazgas.

Nors dievų šeima jau gana didelė⁸, jos buitis kol kas grindžiama prievarta ir jėga. Uranas nustelbia Gają ir išviešpatauja pasaulyje.

Taip iškilo pirmoji diktatūra, kuri, atsižvelgiant į dievų nemirtingumą, turėjo būti amžina ir paskutinė, tačiau Chaoso sužadintos kūrybinės sferų galios neišvengiamai vertė pasauliui suteikti vis naujus bruožus ir matmenis – kur kas sudėtingesnius ir subtilesnius nei pirmieji pradai. Vienas jų – Urano sūnus titanas **Kronas** (gr. *Chronos* – laikas).

Laiko atsiradimas pasaulį ir jame vykstančius procesus paženklino reliatyvumo žyme. Kai atrodė, jog niekas neįstengs pasipriešinti Urano valdžiai, tai padarė Kronas (laikas), beregint sugriovęs visų dievybių pretenzijas į absoliutumą ir virtęs nesustabdomu pasaulio permainų varikliu⁹.

Kronas tapo pirmuoju revoliucionieriumi, o Uranas – pirmąja, tačiau toli gražu ne paskutine kovos dėl viešpatavimo pasaulyje auka. Šis mitologinis pavyzdys puikiai atspindėjo tironiško režimo kritiką. Antikinio atpildo teorijoje pagrindinis vaidmuo teko deivei Niuktei, pagimdžiusiai gausybę niūrių personifikuotų dievybių (Skausmas, Kančia, Apgaulė, Nesantaika) ir sunkių vizijų¹⁰. Klajodamos jos turėjo sukelti kaltės jausmą ir sąžinės priekaištus kiekvienam gyvajam, įskaitant Kroną. Taip pasaulyje atsirado sąmonė, sąžinė ir suvokimas. Tuo metu mitologiniame pasaulyje beregint išviešpatavo naujos jėgos – **Teisingumas** ir **Lemtis**.

Teisingumo matas akimirksniu išiveržė į dvasingų dievybių būtį. Dievams pajutus savo „ego“, bet kokia jų veikla iš karto įgavo vidinio ir išorinio vertinimo poreikį. Kas yra geras ir blogas elgesys – tai tapo didžiuoju **prasmingos būties klausimu**. Jis lėmė daugybės subjektyvių nuomonių atsiradimą ir galiausiai jų susiliejimą į visumą ieškant **objektyvios Teisingumo sampratos** – tos, kuri paslėpta Likimo paslapyse. Visokeriopus pas-

⁸ Veličkienė A. Ariadnės siūlas. – Vilnius, 1999. P. 54.

⁹ Antikinės religijos tyrinėtojai (M. Detienne, O. Kunas, G. Beresnevičius), teikdami dėmesį dieviškojo perversmo faktui, perversina pikantiškas detales (Urano iškastravimo scena) ir nuvertina jos **prasmę**. Iškastravimas, be abejo, atspindėjo vieną iš senovės helenuų taisyklių bausmių, tačiau Urano suluošinimas slėpė kur kas rimtesnes pasaulio raidos pasekmes. Uranas tebeįkūnijo dangaus žydrinę, tačiau tik kaip pasyvus ir bevaisis stebėtojas. Jo era baigėsi negrįžtamai. Krono (laikas) atliktas fizinės egzekucijos aktas buvo tik simbolinė smulkmena, lyginant su tikraja bausme – **praėjimui**.

¹⁰ Hesiodas. Teogonija. – Vilnius, 2002. P. 23. Pateiktas atpildo pavyzdys yra pirmasis antikinio teisingumo aktas: bausmė yra blogo elgesio atoveiksmis, o pats poelgio nederamumas puikiai suvokiamas tiek pačiam prasikaltusiajam, tiek aplinkiniams. Tai – kaltė, todėl Niuktės atpildas nėra impulsyvus veiksmas. Tai – prasminga reakcija į viešumon iškilusią kaltę.

tangos priartėti prie objektyvaus teisingumo buvo pagrįstos beribiu troškimu deramai pasitikti Lemtį.

Lemtis – neapčiuopiama ir beasmenė, nenuginčiama ir nepaneigiama, nesulaikoma ir neišvengiama. Lemties klausimai neturi prasmės bedvasei būtybei, nes ji pirmiausia nesuvokia pati savęs, tačiau jie itin svarbūs dvasingiesiems dievams ir mirtingiesiems, nes savęs suvokimas neišvengiamai kelia būties prasmės ir tikslų problemas: kas aš esu, kuo būsiu ir kas nuo manęs priklauso pasitinkant ateities įvykius? Taigi Lemtis ir yra **objektyvusis teisingumas**, kuris yra visiškai nediskutuojamas: „taip bus ir bus būtent taip, nes kitaip negalės būti“. Visiškas nepriklausomumas ir nepasiekiamumas leidžia rutulioti įvairiausius ateities scenarijus, nevaržomai pasirinkti veikėjus, situacijas ir **laiką**. Laikas (Kronas), vieną kartą pradėjęs eiti, jau nebegalėjo sustoti. Tokiu būdu pasaulio koordinacijų sistema pasipildė dviemis begaliniais matmenimis.

Lemčiai virtus visagale sumanaus pasaulio duotybe, Kronas sau tapo didžiausiu priešu. Pasaulio valdovas žinojo, jog Lemtis dovanos pokyčius, ir net atspėjo jų scenarijų (būsimų vaikų sukilimas prieš tėvą)¹¹, tačiau negalėjo numatyti, kaip išvengtį permainų. Lenktyniaudamas su Lemtimi, Kronas mėgino užbėgti negandoms už akių (baimindamasis tokios pat kaip tėvo lemties, prarijo savo vaikus). Tačiau ar jis galėjo įveikti bekrastes, o dabar – jau ir fatališkas Chaoso kūrybines galias? Krono pastangos pasauliui primesti stagnaciją baigėsi nesėkme. Lemtis jam skyrė tylią išdavystę (Rėjos suvystytas akmuo)¹², tapusią būsimo perversmo preliudija.

Atryti Krono vaikai ir naujosios kartos dievai įsivirtino Olimpo kalne (olimpiečiai). Kovoti jiems padėjo kirklopai ir kai kurie „pažangūs“ titanai. Kronas buvo nugalėtas bendromis pastangomis. Taigi iškovotos valdžios šlovė priklausė ne vienam, o daugybei revoliucinės sąjungos dievų. Tokia aplinkybė vertė ieškoti naujų valdymo idėjų.

Krono žlugimas taip pat liudijo neginčijamą Lemties (konstitucijos) visagalybę. Naujieji pasaulio valdovai suvokė, jog pavienė ar sutelkta kova prieš Lemtį – beprasmė ir vedanti į pražūtį. Todėl liko tik prisitaikyti prie jos, numalšinant savyje begalines valdžios ir viešpatavimo ambicijas. Kuriama pasaulinė tvarka turėjo remtis ne vienasmeniu autoritetu, o visuotine dievų sąjunga, kurioje kiekvienas iš jų turėtų savo vertę ir reikšmę. Didžiausia vertybe pripažįstama visuotinė gerovė ir saugumas. Vėliau iš šio poreikio kilo ir pasiaukojimo idėja (Ifigenija¹³, Cheironas, Kadmas, Prometėjas, Antigonė).

¹¹ Cotterell A. Mitologijos enciklopedija. – Vilnius, 1999. P. 33.

¹² Hesiodas. Teogonija. – Vilnius, 2002. P. 41.

¹³ Posner R. A., samprotaudamas apie Ifigenijos paaukojimą antikinės prigimtinės ir pozityviosios teisės kontekste, klaidingai interpretuoja tiek patį mitą, tiek jo prasmę. Plačiau žr. Posner R. A. Jurisprudencijos problemos. – Vilnius, 2004. P. 330; 331–334. Priešingai nei teigiama, Ifigenija nebuvo paaukota, o ryžosi pasiaukoti pati (ši valia sukrėtė visus graikus), bet ir ši valia nebuvo įvykdyta, nes paskutiniu momentu Ifigenija buvo išgelbėta. Ifigenijos atvejis susijęs su visiškai kitokio – Lemties – teisingumo vykdymu. Aiškiaregių dėka buvo žinoma ir Trojos karo neišvengiamybė, ir jo baigtis, tačiau tam, jog įvyktų Lemties numatyti įvykiai tūkstančiams ir milijonams žmonių,

VALDŽIŲ PADALIJIMAS TERITORIJOS IR LAIKO ATŽVILGIU SFEROS

Olimpiečiai pasaulį suskirstė į keturias erdves: dangų, požemio bedugnę, vandenį ir žemę. Dangus teko Dzeusui, vandenys – Poseidonui, požemio viešpatija – Hadui, o žemė – visiems trim¹⁴. Taigi antikinėje mitologijoje valdžių padalijimo idėja kyla iš taikaus olimpiečių **susitarimo**. Be abejo, kompromisas atspindėjo tik tuometį Olimpo dievų pasiryžimą pasaulį valdyti drauge. Ši siekiamybė buvo itin trapi, nes nė vienas iš Olimpo kartos atstovų dar nebuvo patyrę išmėginimo valdžia. Tam, kad valdymo galių padalijimo idėja veiktų ir klestėtų, reikėjo ieškoti priemonių, kaip ją apginti. Ši tikslą grindė **keletas svarbių veiksnių, kurie turėjo užtikrinti naujosios valdymo sistemos patikimumą ir stabilumą**.

Olimpiečių karta įsiviešpatavo visose pasaulio platumose, bet jų veikla pasirodė itin priklausoma nuo pirminių duotybių. Jos, kad ir nugalėtos, išsikvėpusios, tebeegzistavo kaip dieviškosios ir žmogiškosios veiklos terpės ir materialaus būvio duotybės. Olimpiečiai nesukūrė pasaulio, o jį paveldėjo, perėmė iš senųjų dievų. Pastarieji, kažkada pagimdę pačius olimpiečius, išliko nepakeičiami, nesunaikinami ir nenuginčijami būties kriterijai. Bevaisis Uranas tebeįkūnijo dangaus žydrynę, senoji motina Gaja ant savo nugaros tebelaiškė tautas ir miestus, žilasis Okeanas tebevilnijo begaliniais vandenimis, supdamas finikiečių, achajų ir knosiečių laivynus, o niūrusis titanas Atlantas tebevargo pečiais remdamas visą dangaus skliautą, todėl, valdydami pasaulį, olimpiečiai privalėjo atsizvelgti į senuosius viešpačius ir prisitaikyti prie jų¹⁵.

Pirminės duotybės naujesiems dievams suteikė plačias gyvybinės veiklos erdves, tačiau šios buvo baigtinės ir aiškiai apibrėžtos. Aukščiau minėtas valdžios sričių paskirstymas tarp dievų kilo ne iš jų savarankiško samprotavimo apie naujo administravimo gaires, tačiau iš praeities patyrimo. Olimpiečiai privalėjo susitaikyti su tuo, jog pasaulio matų ir juos simbolizuojančių senųjų dievų negalima niekuo pakeisti. Šis pripažinimas kartu nustatė kiekvienos viešpatijos jurisdikcijos ribas ir jų kompetencijų turinį.

reikėjo daugybės „**sėkmingų antecedentų**“. Vienas jų – Artemidės pykčio nuramdymas. Ifigenijos ryžtas mirtimi suminkštinti deivę – žmogiškojo nusilenkimo racionaliai Lemčiai pavyzdys.

¹⁴ Kunas N. Senovės Graikijos legendos ir mitai. – Kaunas. 1984. P. 18.

¹⁵ Senovės graikų mitologijoje minimi keli padavimai, kai pirminės dievybės siekė nusikratyti olimpiečių kartos. Pirmosios opozicijos smagratis buvo Tartaras, pagimdęs pabaisą Tifoėją, antrosios – Gaja, pagimdžiusi gigantus ir metusi juos į mūšį prieš olimpiečius. Nors Tifoėjas ir gigantai buvo nugalėti, nei vienu, nei kitu atveju olimpiečiai nesiėmė represijų prieš „sąmokslų organizatorius“, nes taip būtų sunaikinę pačias savo egzistencijos prielaidas. Plačiau žr. Detienne M. ir Vernant J. P. Sąjunga su Metide ir viešpatavimas danguje. Šiuolaikinės mitologijos interpretacijos / Sudarytojas A. J. Greimas. – Vilnius, 1996. P. 136–137; Ovidijus. Metamorfozės. – Vilnius, 1990. P. 9; Švabas G. Gražiausios antikos sakmės. – Vilnius, 1989. P. 125–127.

Antikos mitologijoje valdžios buvo atribojamos ne funkciniu, o **identifikaciniu** aspektu, todėl čia susiklos- tē unikalūs dieviškųjų institucijų sąveikos modeliai.

Jeigu norėtume vaizdžiai suvokti graikų požiūrį į valdžių atribojimo teritorijoje elementą, mintyse turėtume išvaizduoti **trejeto namų** ir **kiemo** bendriją. **Namų** (viešpatijų) **gyventojai** (dievai) galėjo lankytis **kieme** (Žemėje). Tačiau nė vieno **namo gyventojai** negalėjo savavališkai patekti į kitą **namą**, nebent jeigu būdavo kviečiami tai padaryti.

Tiesa, patys dievai mažiausiai troško svečiuotis kitose viešpatijose, nes taip jie pakliūdavo į visiškai skirtingos, svetimos ir netgi jiems pavojingos stichijos erdves. Daugelyje mitų apie chtoniškuosius (požemio) dievus minima, jog jie nepakęsdavo dienos šviesos, todėl niekada nepasirodydavo Olimpe, o į Žemę atkeliavdavo tik atslinkus sutemoms¹⁶.

KRONAS (*CHRONOS* ARBA LAIKAS)

Diena ir Naktis viena paskui kitą lankė Žemę, lydimos daugybės dievybių – pagalbinių, tačiau visą jų kūrybinį ansamblį nematoma ranka valdė nepermdaujamas Laikas¹⁷. Pastarasis, dieną ir naktį sujungęs į begalinį ciklą, lėmė trapias skirtingų viešpatijų atstovų pirmenybes Žemėje. **Taip Krono dėka dieviškosios valdžios svarstyklės įsidienojant krypdavo Dzeuso, o vakarėjant – Hado karalystės pusėn.** Šis natūralus apribojimas užtikrino viešpatijų savarankiškumą ir lygybę kiekvieną parą ir kartu pabrėžė jų visų bejėgiškumą prieš paromis skriejančius mėnesius, metus bei amžius.

Nustumtas nuo valdžios pjedestalo Laikas nesiliovė ėjęs. Naujieji pasaulio viešpačiai ilgainiui patyrė daugybę negandų ir išbandymų. Olimpinės politijos grovei grasino pirminės dievybės, gigantai ir didvyriai, tačiau visus įvykius atnešė nepalaujama Laiko tėkmė. Nei per lėtą, nei per greitą, ji vertė visus mokėti vienodas gyvenimo patirties duokles. Olimpiečiai nepajėgė sustabdyti laiko ir išvengti savo likimo. Kronas, kažkada pražudytas Lemties, dabar veikė išvien su ja.

Iš vienos pusės Laikas leido olimpiečiams atskleisti valdant begalinėmis kartomis sprogtančią žmonių giminę. Kita vertus, tų pačių žmonių neišsemiamos negandos ir vargai kėlė dievų sentimentus ir emocijas, kurstė tarpusavio vaidus ir konfliktus¹⁸.

Pasaulio pradai bei laikas savaip koregavo ir naujųjų valdžių pusiausvyros dėsnius. Bejausmių ir begalinių

Būties kriterijų akivaizdoje visi Olimpo dievai tapo **absoliučiai lygūs**.

VALDŽIŲ PADALIJIMAS VALDŽIŲ SĄVEIKA IR DECENTRALIZACIJA

Dievai, drauge valdydami žmonių gimines ir pasaulius, užtikrino viešąją tvarką bei visuomeninių santykių plėtotę. Antikinėje mitologijoje kiekvienas žmoniškiosios veiklos aspektas ar reiškinys buvo siejamas su dievų dalyvavimu jame. Taigi visos institucijos buvo „orientuotos“ į grynai žemiškųjų reikalų tvarkymą – į žmonių valdymą. Žemėje susikirsdavo visų trijų viešpatijų interesai, žemėje dėl numylėtinių mirtingųjų liejosi dieviškos ašaros ir kraujas.

Dzeuso, Hado ir Poseidono triada užtikrino valdžių padalijimo idėjos realizavimą aukščiausiu lygiu, tačiau kiekvienas iš jų administravo savo viešpatiją padedamas daugybės žemesnio rango dievybių.

Graikų mitologinės fantazijos aukštumos – „dieviškasis biurokratizmas“, užtikrinantis pasaulio ir visuomeninę tvarką. Harmoningą pasaulio raidą puoselėjo daigianariai ir daugiapakopiai dievybių susivienijimai. Galima sakyti, jog jie buvo tikrieji „institucinio valdymo“ atstovai, įkūnijantys valdžių balansavimo ir decentralizavimo idėjų bruožus.

Nors susivienijimuose visada susiklostydavo hierarchiniai pavaldumo ryšiai, neretai žemiausios grandies dievybės pademonstruodavo išpūdingą galią, prieštaraudamos aukštesnių viešpačių politikai bei primindamos, kad reikia atsižvelgti ir į „vietinius interesus“¹⁹.

Taip atsirado vykdomosios valdžios institucijos, savo struktūra ir funkcijomis daug kuo panašios į šiandienines ministerijas. Štai senovės graikų kultūros ir mokslo „ministrų“ laikytinas dievas Apolonas, „viceministrais“ – Mnemosinė ir Asklepijas, „departamentų direktorėmis“ – mūzos Kaliopė (poezija), Euterpė (lyrika), Terpsichorė (šokiai), Uranija (astronomija), Polihimnija (himnai), Melpomenė (tragedija), Talėja (komedija), Klėja (istorija), Eratė (dainos)²⁰. „Ministerijos šulai“ rezidavo Parnaso kalne, iš kurio žemėn leisdavosi šventosios Hipokrenės upės vandenimis.

Kiekvienas „ministerijos departamentas“ turėjo galybę specialistų, klerkų ir patikėtinių. Satyrai, nimfos, dainiai, kitaroidai, aoidai klajojo po visą Heladą turtindami miestus ir bendruomenes menais bei kultūra. Žemiausiosios grandys taip atliko vykdomąją, komunikacinę ir informacinę funkcijas.

Tokiu būdu mistinis mechanizmas, atsakingas už vieną žmonijos veiklos ar lavinimo sritį, buvo sudarytas iš tūkstančių įvairaus rango dievybių. Visos jos buvo gyvybiškai reikalingos užtikrinant žmogiškojo intereso įgyvendinimą nuo principinio poreikio iki smulkmeniškų kasdienės buities detalių.

¹⁶ Cerberio atvedimas Euristėjui (vienuoliktasis Heraklio žygdarbis), Medėjos aukos Hekatei (Argonautika). Plačiau žr. Ovidijus. Metamorfozės. – Vilnius, 1990. P. 136–138; Švabas G. Gražiausios antikos sakmės. – Vilnius, 1989. P. 140–141.

¹⁷ Tokie mitologijos filosofijos autoritetai kaip M. Detienne ir J. P. Vernant, aptardami olimpinės politijos tvarką, nepagrįstai sumenkina Krono vaidmenį, vadindami jį „snaudaliumi“. Žr. Detienne M. ir Vernant J. P. Sąjunga su Metide ir viešpatavimas danguje. Šiuolaikinės mitologijos interpretacijos / Sudarytojas A. J. Greimas. – Vilnius, 1996. P. 135–136. Iš tiesų, nepriklausomai nuo savo personifikuotų savybių, Laikas išliko neginčytinu pasaulio viešpačiu. Apibūdinimai „miegantis“ ar „knarkiantis“ išduoda visiškai kitus Krono bruožus. Jis tampa absoliučia, ambivalentiška ir nepasiekiamą duotybe – **Dėsniumi**.

¹⁸ Turimi omenyje tokie „rezonansiniai“ Helados epai kaip: Heraklio darbai, Iliada, Odiseja, Argonautika, Edipo ciklas ir t. t.

¹⁹ Turimas omenyje Troadės upių dievų Skamandro ir Simeonto ekscesas prieš Atėnų ir Achilą, kai pastarasis vos nenuskendo patvinusiame upokšnyje, dar nespėjęs atlikti savo didžiųjų žygdarbių. Plačiau žr. Homeras. Iliada. – Vilnius, 1981. P. 321–322.

²⁰ Veličienė A. Antikos mitologijos žinynas. – Vilnius, 1995. P. 209–210.

Dievai neretai bendradarbiaudavo kaip partneriai, skirtingų viešpatijų atstovai ėmė įgyvendinti svarbius „visuomeninius projektus“ (Trojos sienų statyba – Poseidonas, Apolonas), užtikrinti gyvybiškai svarbius procesus (derlingumas, saulėgraža, metų laikai, kultūra), taip pat bausti žmones (Pandora). Įdomu pastebėti, kad dievų santalkos pirmiausiai atspindėjo jų **sąlyginį neto- bulumą**, kuris vertė vienytis, kad drauge būtų galima atlikti didžius sumanymus²¹.

Bendradarbiavimas kartu reiškė ir abipusę kontrolę. Dievybės, prižiūrimos viena kitos darbus, turėjo paisyti ne tik savo, bet ir partnerių bei visos dieviškosios politijos interesų.

Verta pabrėžti, jog senovės graikai, atribodami valdžias, nesilaikė griežto jų skirstymo į įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios rūšis, tačiau būtų klaidinga teigti, jog tais laikais nieko nežinota apie valdžios sampratą ir jos formas. Tiesiog Helenams tai atrodė nereikalinga ir nenatūrali kliūtis, trukdanti institucijoms efektyviai bendradarbiauti.

Kiekviena viešpatija turėjo po tam tikrą dalį kiekvienos valdžios bruožų. **Ši aplinkybė idealiai atitiko valdžių padalijimo tarp asmenų poreikį, nes nė viena valdžios rūšis negalėjo būti tinkamai įgyvendinta tik vienos ar kitos viešpatijos pastangomis.** Štai teisė ir teisingumas buvo įgyvendinamas tiek Olimpe, tiek Hado karalystėje. Olimpo dievybės buvo veikiau liberalios, kūrybingos teisėtvarkos atstovai (Temidė – įstatymų saugotoja, Dikė – teisingumo gynėja ir teisėjų darbo prižiūrėtoja, Eirėnė – taikos deivė, Iridė – teisinės informacijos deivė, pranešanti apie dieviškosios teisės naujienas žmonėms). Hado karalystė, simbolizavusi pomirtinio teismo instituciją, telkė baudžiamojo, represinio pobūdžio dievybes, turėjusias užtikrinti dieviškojo įstatymo viršenybę ir laikymąsi (teisėjai – Minojas, Radamantas, keršto deivės – Erinijos)²².

Manytina, jog šiuo aspektu senovės graikai gerokai pranoko švietimo amžiaus klasikų (Monteskje, Lokas, Ruso), valdžių padalijimo principą grindusių valdžios funkcijų atskyrimu ir pasmerkusius jų minčių sekėjus iki šių dienų gvildinti įvairias koncepcijas, kaip užtikrinti tokio modelio institucijų efektyvią ir lygią santalką.

Trijų viešpatijų sąveika buvo pagrįsta jau minėtu **dievybių ribotumo požymiu**. Pavieniai dievai neįstengė savarankiškai užtikrinti įvairių žmogiškosios veiklos procesų, tačiau jie, kaip pirmo ar antro plano atlikėjai, galėjo puikiai išlieti į daugybę dieviškojo administravimo scenarijų. Vienas iš jų – derlingumo (vaisingumo) puoselėjimas.

Antikoje derlingumas rodėsi vienodai svarbus ir žmonėms, ir dievams. Pirmiesiems tai buvo esminė pra-

²¹ Pandoros mitas ypač vertingas tuo, jog jame vaizdžiai demonstruojamas pavienių dievų ribotumas. Nė vienas iš jų skyrium neįstengė sukurti idealios moters. Tik veikdami drauge jie galėjo tikėtis sėkmės. Todėl svarstant, kokia yra šios ir kitų dievybių sąjungų kilmė, vertėtų manyti, jog tai – **gyvenimiška būtinybė**. Plačiau žr. Hesiodas. Teogonija. – Vilnius, 2002. P. 47–48.

²² Plačiau žr. Baublys L. Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai. – Vilnius, 2005. P. 71–75; Veličkienė A. Antikos mitologijos žinynas. – Vilnius, 1995. P.109; 206; 253.

gyvenimo sąlyga, antriesiems – pagrindinis žmonių aukų šaltinis. Tam, kad žmonės turėtų kuo maitintis ir ką atnašauti dievams, savo kūrybines galias sutelkdavo visų viešpatijų atstovai. Vieni dangiškieji dievai (Eos, Helijas, Demetra, Zefyras, Notas, Euras ir Borėjas) užtikrindavo palankias vegetacijos sąlygas. Kiti sergėjo konkrečių žemės gėrybių derėjimą, padėdami žmonėms išsivinti jas (Atėnė – alyvuogės, Dionisas – vynuogės, Artemidė – laukiniai gyvūnai, Hermis – gyvulininkystė). Periferijose derlingumo klausimus kuravo vietinės upių, ežerų ir miškų dievybės.

Vandenų viešpatijos atstovai (Glaukas, Nerėjas, Tritonas) rūpinosi jūrų laimikių gausa ir mokė žmones žvejybos paslapčių. Paties Poseidono indėlis į derlingumo skatinimą buvo bene labiausiai pasiaukojantis: dėl žemdirbių ir žvejų ramybės jūrų viešpats užgniauždavo savo troškimą nevaldomai siautėti pakrantėse. Požemio dievų kūrybingosios galios puoselėjant derlingumą mažiausios, tačiau Hado nesavanaudiškumas išleidžiant Persefonę pas motiną Demetrą itin taurus.

Net ir tie negyvosios gamtos procesai, kurie egzistavo visiškai nepriklausomai nuo žmogaus veiklos ir valios, ilgainiui buvo virtuosiškai paaiškinti. Antikinėje mitologijoje išsivystė įmantrūs dievybių bendradarbiavimo mechanizmai, turėję užtikrinti pasaulio stabilumą ir tvermę²³. Vieno iš dievų netektis ar pasipriešinimas suderintai veiklai (piktnaudžiaujant pasidalinta kompetencija) grėsė ne tik proceso išbaigtumui, tačiau ir paties pasaulio gerovei.

Mitas²⁴, pasakojantis, kaip Fajetonas norėjo pavaduoti savo tėvą įkūnydamas saulę danguje, atspindi pasaulio darnos trapumą ir kiekvieno iš dievų **nepakeičiamumą** administruojant viešąją tvarką. Nevaldoma Fajetono saulė, slystanti dangaus kraštu, galėjo sudeginti miestus ir Olimpą, išdžiovinti jūras, apšviesti požemio karalystę – sunaikinti visa, kas buvo kurta per amžius ir gražinti pasaulį į Chaoso būtį²⁵. O juk Helijas net nepretenduoja į galingiausių Olimpo dievų dešimtuką. Šio elito hierarchijoje jis – daugių daugiausiai vienas iš „aplinkos ministerijos“ sekretorių, tačiau stichinė galia, kurią jis įkūnija, yra beribė²⁶. Helijo, kaip ir kiekvieno dievo, užduotis dvejopa – apriboti ir kontroliuoti laukinę stichiją ir saikingai naudoti dievišką galią visų labui, vengiant asmeninio eksceso²⁷.

²³ Nūdienos žmogui elementarus gamtinis procesas – saulėtekis – antikos vaizduotėje buvo laiduojamas gausybės dievybių suderintų veiksmų ir nesulažomų susitarimų dėka (Selenė, Endimionas, Eos, Hespera, Foras, Astrėjo dukterys, Niuktė, Helijo žirgai ir pats Helijas).

²⁴ Plačiau žr. Ovidijus. Metamorfozės. – Vilnius, 1990. P. 27–35.

²⁵ Mėgstantys vadovautis romėnišku posakiu „Težūva pasaulis, teklesti teisingumas“, jo ištakas galėtų atrasti būtent šiame mite, kai Helijo baimė dėl pasaulinės katastrofos jam vis dėlto nesuteikia teisės atsakyti nuo šventos priesaikos, duotos sūnui.

²⁶ Šiuo atveju visiškai palaikytina dr. L. Baublio nuomonė apie antikinių personažų **savybių** svarbą, dėl kurių kaip ypatybės jie patys vėliau buvo sudievinėti. Žr. L. Baublys. Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka vakarų teisės tradicijai. – Vilnius, 2005. P. 68.

²⁷ H. Kelsenas, samprotaudamas apie šį mitą, teigia, jog jis pagrįstas priežastingumo ir atpildo principais. Anot jo, Helijas neturėtų išvengti bausmės, jei nesilaikytų savo kelio ir ši bausmė būtų teisinga už neatliktą Saulės dievo priedermę. Plačiau žr. H. Kelsenas. Grynoji teisės teorija. – Vilnius, 2002. P. 100–101. Reikia pasakyti, kad toks H. Kelseno samprotavimas paviršutiniškas ir skubotas. Antikinėje mito-

KONSTITUCIJA IR VALDŽIOS KONFLIKTŲ SPRENDIMO BŪDAI

Senovės graikų religinis panteonas neturėjo rašytinės konstitucijos. Materialiąją konstituciją sudarė dievų susitarimai ir įstatymai, kurie buvo privalomi mirtingiesiems (efemeridams). Netinkamas ar priešingas dieviškųjų įstatymų vykdymas užtraukdavo dievų pyktį (nemesis – Nemesidė²⁸), kurį pagal kompetenciją realizuodavo visų viešpatijų teisėtvarkos atstovai. Aukščiausi lygiu žemiškąjį teisingumą ir dieviškosios teisės implementacijos klausimus kuravo pats griausmavaldis Dzeusas.

Iš pirmo žvilgsnio dievų teisėkūra rodosi ganėtinai laisva nuo bet kokių imperatyvų, išskyrus dieviškosios minties racionalumo ir interesų derinimo aspektus. Tačiau, jei dieviškosios teisės šaltiniais būtų tik nemirtingųjų įsitikinimai, požiūriai ir vertybės, olimpinė politėja gana greitai būtų tapusi anarchija arba diktatūra. Vis dėlto ir dievai nebuvo visagaliai. Jie, kaip ir žmonės, turėjo savo likimus, kurių negalėjo pakeisti ar pabėgti nuo Lemties.

Lemtis, arba antikinio pasaulio konstitucija, telkėsi trijų moirų rankose. Aklos, kurčios ir nebylios jos tarnavo nepermaldaujamos Lemties vykdytojoms. Pabrėžtina, kad moiros nebuvo kūrėjos. Kūrėjas – pats Chaosas, o deivės tik ištraukdavo gyvenimo burtus, įausdavo likimo siūlus ir susukdavo juos į neišpainiojamą kamuolį. Tie, kam teko likimai, nežinojo, kas jų laukia ateityje. Nežinomybė gimdė baimės jausmą ir solidarumo poreikį – negandas ir džiaugsmus išgyventi kartu. Taip moiros skatino pasaulio socializaciją – dievų ir žmonių suartėjimą.

Lemtį pripažinus nenuginčijama ir amžina antikos konstitucija²⁹, graikai ją taip pat suvokė kaip **konstruktyvią** – numatančią pasaulio tvėrmę ir tobulėjimą. Jeigu šią konstituciją aptartume grynai teisininkų leksika, ypač stipria reikėtų pripažinti jos **programinę savybę**. Lemtis savyje puoselėjo neišsemiamą gausybę ateities scenarijų. Pasaulio, tautos, miesto, šeimos ir asmens likimai – tai tarpusavyje susiję dideli ir mažičiai ateities variantai. Vienos jų aplinkybės buvo konkrečiai apibrėžtos: gimimas, mirtis, skausmas, džiaugsmas, kitos: kada, kaip ateis mirtis, pakilimas, žlugimas, kiek

logijoje nemirtingieji baudavo žmones, tačiau tik išimtiniais atvejais – vieni kitus. Be to, ši nuomonė prieštarauja ir graikiškam dievybės suvokimui. Helijas yra dievas todėl, kad **tik jis yra Saulė** (ir tik Saulė). Niekas daugiau negali tokios funkcijos atlikti ar sukurti naują Saulę. To negalėtų net Dzeusas, nes Helijas yra senesnės kartos dievas, egzistuojantis kaip objektyvi duotybė, kaip Chaoso vaisius. „Nukrypdamas nuo kelio“ Helijas pirmiausiai baudžia pats save. Jis nepagrįstai sutrikdo pasaulinę harmoniją ir pažemina savo autoritetą, **dėl kurio kadaise ir buvo pripažintas dievybe**. Jis grasina žmonių (aukotojų) gerovei, o šiems žuvus netenka prasmės ir dievų būtis (kaip ir valstybėje, kurioje, nunykus pilietinei tautai, nebetenka prasmės valstybinė valdžia).

²⁸ Veličkienė A. Antikos mitologijos žinynas. – Vilnius, 1995. P. 213.

²⁹ Beresnevičius G. Religijų istorijos metmenys. – Vilnius, 1997. P.166; Baublys L. Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka vakarų teisės tradicijai. – Vilnius, 2005. P. 78.

džiaugsmo ar sielvarto bus patirta, liko abstrakčios ir paslankios.

Scenarijuose taip pat glūdėjo ir neprivalomi, **tačiau tikėtini įvykiai**, galintys susiklostyti esant palankiems sutapimams ar sąlygoms. Todėl vertinant Lemties, kaip konstitucijos, „teisinio reguliavimo“ savybes, vertėtų teigti, kad imperatyvumas joje derėjo su dizpozityvumu, o aukštas reguliavimo lygis – su itin žemu.

Graikai savo mitologijoje Lemtį įsivaizdavo ne tik kaip visagalę, tačiau ir **prasmingą** duotybę. Šiuo atveju graikai tikėjo, jog Lemtį galima įsisamontinti. Galbūt ne visada ir ne visą, tačiau tiek, kad liktų bent mažiausia galimybė suvokti savo pašaukimą pasaulyje. Mitologijoje Lemties supratimas iliustruojamas „aiškiaregystės“ galia. Tarp Dievų ir mirtingųjų būta nemažai tokių, kuriems ji leido save pažinti³⁰. Aiškiaregiai tapo jungiamuoju racionalios Lemties ir tokiais pačiais save laikančių jos įkaitų bendravimo „laidu“. Jie teikė žinias visiems, leisdami į Lemtį (konstituciją) pažvelgti iš arčiau ir priimti jos iššūkius.

Galų gale graikai Lemtį traktavo kaip lanksčią konstituciją. Niekas iš žmonių ir nemirtingųjų neįstengė jai **pasipriešinti**, tačiau drauge ir susitelkę jie galėjo ją **pakeisti arba prie jos prisitaikyti** ir pasitikti daugiau gerą nei blogą Lemtį. Iš tiesų šis teiginys skamba ganėtinai prieštarai, todėl vertas platesnio paaiškinimo.

Kai kurios Lemties nuostatos ikūnijo absoliučius ir nenuginčijamus teiginius. Jie buvo tarsi neliečiamas konstitucinis pagrindas. **Tačiau didžioji dalis moirų sumegztų Lemties siūlų priminė milžiniškas logikos implikacijas su aibėmis antecedentų ir konsekventų**³¹. Ko gero, taikliausiai mitologinės konstitucijos sąrangos ypatumus perteikia legenda apie Prometėją³².

Dar ikiolimpiniiais laikais moiros numatė ypatingą deivės Tetidės likimą. Ji turėjo ištekėti vienintelį kartą ir „kas bebus jos vyras, iš šios sąjungos pagimdyti sūnų, tapsiantį stipresniu už tėvą“³³. Ši absoliuti sąlyga lėmė daugelio implikacijų galimybę, nes jaunių brojų Lemtis niekaip neapibrėžė. Be abejo, tikimybė susisieti su vienu iš olimpiečių buvo bene realiausia, atsižvelgiant į klasinį nemirtingųjų ir efemeridų susiskirstymą. Vienas iš galimų implikacijos antecedentų – „jei Tetidė susijungs su Dzeusu“. Neginčytina, kad šis įvykis galėjo visiškai pakeisti pasaulio tvarką. Tiesa, jis buvo tikimybiniis ir apibrėžtas vienintelio kriterijaus – laiko. Tačiau tie, kurie numanė šias Lemties sąlygas, galėjo sąmoningai prisidėti prie įvykio arba bent jau netrukdyti jam

³⁰ Mirtingųjų pranašų dalia susiklostydavo labai skirtingai. Vieni jų būdavo gerbiami ir paisomi (Teresijas), kiti pašiepiami ir užgauliojami (Kasandra), tačiau visi aiškiaregiai tapdavo būtiniais Lemties įrankiais išpildant didžiuosius žmonijos įvykius (lemiami Heleno pranašystė graikams, nurodžiusi, jog galutinai įveikti Troją bus galima tik Filokteto pagalba. Plačiau žr. Sofoklis. Tragedijos. – Vilnius, 1984. P. 315).

³¹ Apibrėžimai: Bubelis R., Jakimenko V. Logika. I dalis. – Vilnius, 2004. P. 26.

³² Plačiau žr. Aischilas, Sofoklis, Euripidas. Antikinės tragedijos. – Vilnius, 1988. P. 9–46. Kunas N. Senovės Graikijos legendos ir mitai. – Kaunas, 1984. P. 79–85.

³³ Kunas N. Senovės Graikijos legendos ir mitai. – Kaunas, 1984. P. 86.

įvykti. Žinantis buvo tik vienas. Tai – išmintingasis Prometėjas.

Žmonėms suteikęs nuovoką ir dieviško gyvenimo saldybes, jis galiausiai užsitraukė Dzeuso nemalonę. Debesų varinėtojas titanui skyrė žiaurią bausmę – tūkstančius metų kentėti vienatvę ir skausmą tolimosios Skitijos dykruose. Vos pasitraukus budeliams, Prometėjas kreipėsi į savo baudėją pranašaudamas jo žlugimą. Savo pareiškimu akimirksniu prikaustęs viso pasaulio dėmesį titanas nesikuklindamas pridėjo: „Tik aš žinau, kaip to išvengti!“.

Iš tiesų Prometėjo kalba tapo, ko gero, išpūdingiausia tuometės antikinės konstitucijos interpretacija. Temidės sūnus, priešdamas ateities vaizdus sutrikusioms okeanidėms, savo pasakojimams nešykštėjo ryškių spalvų³⁴. Nenuginčijamą Lemties sąlygą suplakęs su miglota galimybe jis gerokai perdėjo gresiantį pavojų, tačiau Dzeusas ir kiti olimpiečiai nuoširdžiai tuo patikėjo. Taip Prometėjo žodžiai pasaulio raidą pasuko visiškai nauja linkme.

Ateinančius tūkstančius metų sunerimęs griausmavaldis nugyveno taip, tarsi kiekviena diena jam būtų paskutinė. Neįstengęs iš titano išgauti Lemties paslaptį, egidvaldis ketino pasitikti Lemties iššūkius, ieškodamas Olimpo gyventojų ir mirtingųjų paramos. Kadai-se Prometėjo apkaltintas despotizmu ilgainiui Dzeusas tapo miestų ir tautų globėju bei nuosaikiu pasaulio lyderiu. Rūpindamasis savo autoritetu, žodžiais ir darbais jis tikino dievus, o šie – mirtinguosius, kad olimpinė politėja yra visuotinė vertybė ir visų siekiamybė. Taip titano žodžiai, pasėję baimę dieviškosios valdžios elite, vėliau subrandino teisinės valstybės daigus. Gyvendami pasaulyje sutartinai, darniai bei vieningai, dievai ir žmonės tikėjosi išvengti Lemties negandos.

Gimus Prometėjo išvaduotojui Herakliui, Dzeuso ir olimpiečių valdžia mirtingųjų jau buvo šventai gerbiama ir geranoriškai paisoma (taigi legitimi), todėl titano saugota Lemties paslaptis neteko savo **prasmės**. Tūkstančius metų jis ją pasauliui saugojo kaip viltį nusikratyti tirono, tačiau atėjus išlaisvinimo akimirkai Prometėjas įsitikino, jog slepiama konstitucijos nuostata veikiau pražudys negu išgelbės žmones. Prometėjas, gerbdamas nusistovėjusią visuomeninę tvarką ir žmonių pasirinkimą, viešai atskleidžia Lemties sąlygą ir perspėja Dzeusą. Taip visuotinėmis pastangomis per tūkstančius metų galiausiai pasiekta daugiau geresnė negu blogesnė Lemtis³⁵.

VALDŽIOS KONFLIKTŲ SPRENDIMO BŪDAI

Graikų dievams būdingos žmogiškos silpnybės, ydos ir polėkiai neretai keldavo pavojų jų pareigingu-

³⁴ Plačiau žr. Aischilas, Sofoklis, Euripidas. Antikinės tragedijos. – Vilnius, 1988. P. 39–40.

³⁵ Taip pakreipta Lemtis vis dėlto nebuvo „patį geriausia“. Tetidė ištekinus už mirmidonų karaliaus Pelėjo, iš šios sąjungos gimė Achilas, turėjęs pelnytį galingiausio mirtingojo didvyrio vardą. Jo gyvenimo legenda buvo aplaistyta žiauriausiame to meto Trojos kare kritusių tūkstančių žmonių krauju. Taip gyvenimo tvarkos sukrėtimas, Lemties adresuotas dievams, šių buvo netiesiogiai „peradresuotas“ mirtingiesiems.

mui arba „profesiniams gebėjimams“. Šie ekscesai neretai stabdydavo olimpinės politėjos veiklą, todėl vėliau kentėdavo ir žmonės, ir kiti dievai. Idealizuodami Olimpą, graikai pripažino, jog net nemirtingiesiems nelmta nugalėti gaivališkos charakterio prigimties.

Konstitucijos ir dieviškosios teisės diskursuose pasimetusio asmens likimą vertindavo teismas arba areopagas (Oresto, Odisejo procesai). Mituose aprašyti tokių institucijų veiklos ypatumai atspindi teismo proceso turiningumą ir jo dalyvių gausą. Procese, be teisėjų ir ginčo šalių, dalyvaudavo kaltintojai ir gynėjai, taip pat liudytojai bei tretieji asmenys.

Kiek kitaip teisingumas buvo vykdomas sprendžiant dievų ginčus. Smulkesniuose ir grynai asmeninio pobūdžio dievų nesutarimuose tarpininkaudavo arbitražo institucija (Afroditė, Atėnė, Hera ir Paris – dėl grožio obuolio; Atėnė, Poseidonas ir Atėnų bendruomenė – dėl teisės globoti miestą). Rezonansinius konfliktus sprendavo visi dievai Olimpo susirinkimuose. Mitas apie Hado pagrobtą Persefonę įkūnija turtingą ginčų sprendimo patirtį.

Paveržęs Demetros dukterį Eroto sužeistas požemių valdovas pasielgė impulsyviai ir savanaudiškai (neatsakingai). Rūstusis dievas nusižengė pasaulyje nusistovėjusiai vedybų tvarkai, taip paniekinęs žmonos Persefonės ir jos motinos Demetros garbę bei orumą. Neapgalvoto eksceso pasekmės paaiškėjo gana greitai. Prarastose dukters gedinti Demetra liovėsi teikti vaisingumą³⁶. Žemė tapo nederlinga, o žmonės pradėjo sekinti ligos ir badas. Netrukus liautasi aukoti dievams, nes atnašauti tiesiog nebuvo ką. Veltui mirtingieji ir dievai įtikinėjo Demetrą pasigailėti gyvųjų. Pasaulis atsidūrė ant bedugnės krašto. Tada Olimpo susirinkime iškeltas itin opus pažeistos subjektinės teisės klausimas. Motinos teisė pastatyta prieš vyro teisę. Siekiant pamaloninti abi konflikto puses, nutarta leisti du trečdalius metų Persefonei gyventi pas motiną, o vieną trečdalį – pas vyrą.

Be abejo, priimtas sprendimas nenudžiugino Hado, tačiau jis tenkino visus kitus politėjos narius, vadinasi – **absoliučią daugumą**. Kažkada ši **dauguma** lėmė naujos eros, naujos dievų kartos pradžią. Būtent iš jos **sutarties** Hadas gavo teisę valdyti viešpatiją ir tapo **tikru dievu**. Be to, nelikus efemeridų, pats Mirties reiškinys taptų beprasmis, o kartu su juo netektų reikšmės ir Mirusiųjų karalystė. Atsižvelgęs į racionalų pasaulio raidos poreikį ir galiausiai – savo viešpatijos perspektyvą Hadas tiesiog nebeturėjo jokios pagrįstos teisės tokio sprendimo nevykdyti.

Nagrinėdami Demetros ir Hado konfliktą iš tiesų susiduriame su Gyvybės ir Mirties ginču. Galima teigti, kad jis buvo išspręstas remiantis graikų įsivaizduojamos Lemties (konstitucijos) prasmingumo ir racionalumo principais.

Patiems dievams Gyvybės ir Mirties sąvokos – beprasmiškos ir bevertės, tačiau tai – absoliučios žmonijos išlikimo sąlygos. Mirtingieji (valdomieji) leido olimpiečiams (valdantiesiems) pažinti savo geriausias savybes

³⁶ Beresnevičius G. Religijų istorijos metmenys. – Vilnius, 1997. P.163.

ir bruožus, dėl kurių vėliau jie ir buvo **sudievinti** (legitimuoti). Vadinas, netekus žmonijos, nemirtingųjų būtis taip pat taptų beprasmė, todėl žmonijos išlikimo klausimas antikinėje mitologijoje pelnytai tampa svarbiausia dieviškosios politijos egzistencijos sąlyga.

IŠVADOS

Ko verta antikinė mitologija kaip informacijos šaltinis? Ar iš tiesų ja galima remtis studijuojant minėtas teisės problemas? Klausimas gana svarbus. Šimtmečiais mitus įsivaizdavus tarsi žavingas žmogiškosios vaizduotės pasakas ilgainiui susiklostė įspūdis, kad ir patys graikai pasakojimus apie dievų būti vertino kaip nuotaikingą užstalės kalbų rinkinį. Archeologiniai tyrinėjimai ir istoriniai įrodymai šios nuostatos beveik nepakeitė iki šių dienų.

Iš tiesų šios „pasakos“ fatališkai saistė daugelio tūkstančių žmonių kasdienę buitį ir gyvenimo tikslus, miestų ir tautų likimus. Šventyklų gausa, religinių ceremonijų mastai, tūkstančiai dievams paaukotų žmonių ir jų valia priimtų valdymo sprendimų... Ar visa tai – tik pramogai?

Apžvelgus mikroskopinę dalelę antikinio religinio paveldo tais klausimais, kurie buvo įvardinti kaip šios studijos prospektai, tenka suabejoti teisės mokslo doktorijoje nusistovėjusiais teiginiais, nurodančiais teisinės valstybės ištakų šaltinius bei laikotarpius. Mūsų minėti antikos mąstytojai tebuvo racionalūs šios tvarkos kritikai. Šiandien jų mintis cituojame minėdami teisinės valstybės sąvokos ištakas, nors realiai jie daugiau prisidėjo prie antikinės politijos griūties negu prie sėkmingo jos krizės įveikimo. Ši nuomonė jokiū būdu neatima pelnytą teisinės valstybės puoselėtojų šlovės naštos iš straipsnelio įžangoje (ne)paminėtų filosofinės minties autoritetų. Ji taip pat neturėtų būti traktuojama kaip pasataba, esą dabartinis mokymas apie teisinės valstybės santvarkos bruožus yra nepagrįstai nutolęs nuo „autoriaus atkapstytų idėjų šaknų“. Atvirkščiai, šių idėjų atsiradimas ir pagrindimas tik paankstinamas dar keliais šimtmečiais, grįžtant į tą antikinio pasaulio būti, kada poliai dar tik kilo į aukštybes. Ši sistema išsivystė iki didžiųjų antikos mąstytojų epochos ir kitų aplinkybių dėka. Pagrindine iš jų drįsčiau įvardinti religiją.

Graikų mitologijoje teisinės valstybės suvokimas iš esmės grindžiamas valdžių padalijimo, teisės viršenybės ir visuomenės sutarties (kooperacijos) principais. Remiantis jais, įtvirtinami **teisėtos valdžios, visuomeninės tvarkos užtikrinimo ir daugumos interesų ginties poreikiai**.

Pirmu atveju manytina, jog teisėta valdžia bus tik ta, kurią gerbs ir pripažins **dauguma** politijos narių. Toks valdžios autoritetas galys atsirasti pirmiausia įtraukiant kuo didesnę asmenų skaičių į politijos valdymo procesus ir kad jie visi turėtų savo išskirtinį vaidmenį ir vertę (valdžių padalijimas ir decentralizacija). Taip patvirtinama nuostata, jog teisėtą valdžią geriausiai įkūnytų kolegialios valdymo institucijos. Kitas svarbus valdžios legitimumo šaltinis – ne prievarta ir ne jėga, o **susitariamu** suderintos valdžių kompetencijos ir jų tarpusavio

santykiai (olimpiečių susitarimas dėl pasaulio valdymo). Galop pabrėžiamas valdančiųjų atsidavimas politijos tvarkai ir viešajam interesui. Šiuo atveju mitologija pateikia pavyzdžius apie dievų, susijusių su stichijomis, **susivaldymą**. Dėl pasaulio harmonijos susitelkę unikalūs personažai **tikrais dievais** (taigi gerbiama ir teisėta valdžia) tampa tik tada, kai juos, kaip tinkamus tvarkos ir gerovės puoselėtojus, pripažįsta žmonės (valdomieji).

Antrasis visuomeninės tvarkos poreikis grindžiamas įstatymų ir konstitucijos viršenybe. Antikinėje mitologijoje jis buvo pagrįstas tūkstančiais pavyzdžių, imperatyviai reikalaujančių laikytis dieviškosios teisės normatyvų (Likaonas), sudarytų sutarčių (Tesėjas ir Peiritojas) ir duotų priesaikų (Helijas). Kad žmonės įsisaugotų šį reikalavimą, jis buvo idealizuojamas ir vaizduojamas negyvosios gamtos reiškiniuose, kurių tvarkingumas ir pastovumas graikams atrodė nepriylgstamas, o jų išimtis – moralizuojantys pavyzdžiai. Aukščiau dieviškosios teisės (įstatymų) iškelta Lemtis (konstitucija), numatanti viso pasaulio raidą ir visų politijos narių likimus. Lemties bruožai (nepasiekiamumas, neįveigiamumas, universalumas ir amžinumas) leido jai išlikti aukščiausiu ir privalomu visuomeninės tvarkos šaltiniu.

Trečiasis ir svarbiausias teisinės valstybės kriterijus – valdomųjų (mirtingųjų) vaidmuo ir jų gerovė politijoje. Nors mituose gana ryškus klasinis susiskirstymas (ypač pretenduojant į valdžią), mirtingieji išlieka svarbiausia dieviškosios būties sąlyga. Valdžios santykiai apskritai būtų neįmanomi be valdomųjų, o pati valdžia liktų beverte fikcija (Demetros ekscesas). Todėl mirtingieji – esminis dievų valdžios teisėtumo šaltinis, nes būtent jie tą valdžią pripažįsta ir tampa jos faktiniu įrodymu. Mirtingųjų maldos, aukos ir atsidavimas (pasitikėjimas) tapo pageidaujamo dieviškojo autoriteto atributais. Tai lėmė ir atvirkštinį procesą – galingą ir kūrybingą dievų konkurenciją, siekiant įsisteikti (įrodyti pasitikėjimą) valdomiesiems (Atėnė, Poseidonas – Atėnų įkūrimas). Sustiprinta šiuo grįžtamuju ryšiu olimpinė politija senovės graikams virto ryškiu teisinės valstybės orientyru.

LITERATŪRA

1. **Ovidijus**. Metamorfozės. – Vilnius, 1990.
2. **Sofoklis**. Tragedijos. – Vilnius, 1984.
3. **Hesiodas**. Teogonija. – Vilnius, 2002.
4. **Eschilas Sofoklis, Euripidas**. Antikinės tragedijos. – Vilnius, 1988.
5. **Homeris**. Iliada. – Vilnius, 1981.
6. **Veličkienė A.** Antikos mitologijos žinynas. – Vilnius, 1995.
7. **Kunas N.** Senovės Graikijos legendos ir mitai. – Kaunas, 1984.
8. **Cotterell A.** Mitologijos enciklopedija. – Vilnius, 1999.
9. Šiuolaikinės mitologijos interpretacijos. Sudarytojas A. J. Greimas – Vilnius, 1996.
10. **Veličkienė A.** Ariadnės siūlas. – Vilnius, 1999.
11. **Švabas G.** Gražiausios antikos sakmės. – Vilnius, 1989.
12. **Beresnevičius G.** Religijų istorijos metmenys. – Vilnius, 1997.
13. **Posner R. A.** Jurisprudencijos problemos. – Vilnius, 2004.

14. **Baublys L.** Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka vakarų teisės tradicijai. – Vilnius, 2005.
15. **Kelsenas H.** Grynoji teisės teorija. – Vilnius, 2002.
16. **Davies N.** Europa. Istorija. – Vilnius, 2002.
17. **Bubelis R., Jakimenko V.** Logika. I dalis. – Vilnius, 2004.
18. **Blainey G.** Labai trumpa pasaulio istorija. – Vilnius, 2006.

SOME ASPECTS OF THE RULE OF LAW IN THE ANCIENT GREEK MYTHOLOGY

Mantas Varaška *

Mykolas Romeris University

S u m m a r y

The selected topic describes a controversial viewpoint, towards theoretical beginnings of legal government. As far as officially suggested, these ideas were firstly raised in a genuine works of Antic thinkers. But were they original discoverers?

In author's opinion, there was something before them, which was essential and meaningful for all the people. That was mythology. Running public matters, as well as customary law, of ancient Greek cities, were based on a multi-personal religion. Examples of commitment examples were highly supported in an individual legends and myths of every region – Sparta, Phoenicia, Athens or Mycenae.

Through rapid cultural and economical integration, individual cults were contemporized to an overwhelming structure of “stellar” government and became main spreaders of governing knowledge. That was a cause and that was a way to implement the same model of governance in a real human state. Of course, this goal was never achieved, because the followed sample was fantastic by itself. However, it influenced huge territories for more than five hundred years.

The faith was the supreme standing order of society. Besides the fact that people trusted in gods they also acted according to gods, mostly with sincerest passion. Olympic, Pythian, Nemean games and other interregional festivities proved how deeply natural life was affected by “unearthly organization”. Ancient religion also became a universal legal doctrine for local leaderships to explain the necessity of ancient political movement. Most of believed principles were later transformed into such revolutionary inventions like elections, collegial institutions or citizenship. At the end of the process, this phenomenon was finally determined “democracy”.

During ages science and education emerged like critical opposition to pure Ancient religion. But main ideas of an organized human being remained untouched and undisputed. These pillars have survived for more than three thousand years as ultimate objectives for every state, which would enjoy to be entitled as “legal”.

Keywords: social contract, supremacy of law, constitution, justice, separation of authority, balance of authority.

* Lecturer of the Constitutional Law Department of Law Faculty of Mykolas Romeris University.